

Motilla Salas, Xavier

La gota de llet : protecció de la infància i educació social a la Menorca contemporània / Xavier Motilla Salas, Bernat Sureda García. – Menorca : Institut Menorquí d'Estudis, DL 2008. – 339 p. ; 21 cm. – (Cova de Pala ; 24)
ISBN 978-84-95718-49-5

I. Sureda García, Bernat II. Institut Menorquí d'Estudis
1. Alletament – Menorca – 1906/1939 2. Infants – Protecció, assistència, etc. – Menorca – 1906/1939 3. Promoció de la salut – Menorca – 1906/1939
618.63

Fotografia portada: La Goutte de Lait de Belleville. La pesée. Pintura de Jean-Jules Geoffroy, 1901.
(Musée de l'Assistance Publique-Hôpitaux de Paris).

Edita: Institut Menorquí d'Estudis
Imprime: Editorial Menorca, SA - Telf. 971 35 16 00
DL: ME-87/2008
ISBN: 978-84-95718-49-5
Col·lecció: Cova de Pala, 24

LA GOTA DE LLET

PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA I EDUCACIÓ SOCIAL A LA MENORCA CONTEMPORÀNIA

INTRODUCCIÓ	7
DISCURS PEDAGÒGIC I PENSAMENT HIGIENISTA: UN BINOMI EN ESTRETA RELACIÓ A L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA	13
Higienisme i educació al llarg del primer quart del nou-cents	13
Orígens i desenvolupament de les gotes de llet	32
HIGIENISME, EDUCACIÓ I PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA A LA MENORCA DE PRINCIPIS DEL NOU-CENTS: ALGUNES INICIATIVES I INSTITUCIONS ..	49
La Junta local de Protecció a la Infància	49
Les guarderies de pàrvuls	60
Les colònies escolars	96
LA GOTA DE LLET DE MENORCA. HIGIENISME, EDUCACIÓ DE LES MARES I PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA	127
Esdeveniments previs: L'Extensió universitària i l'Ateneu de Maó	127
La figura del metge Enric Alabern Sáez	149
Campanya per a la creació d'una Gota de Llet des de l'Extensió Universitària	160
Fundació de la Gota de Llet de Menorca	172
Continua la campanya a favor de la Gota de Llet des de l'Ateneu	186
Organització i funcionament durant els primers anys d'existència	196
Projecte d'un nou edifici per a la institució presentat al 1r. Congrés Espanyol Internacional de la Tuberculosi	202
Altres contribucions al 1r. Congrés Espanyol Internacional de la Tuberculosi ..	210
Sobre un aparell ideat per a amidar els infants	220
Primers resultats divulgats de la institució (1912)	229
Relleu al capdavant de la direcció	247
Conferències del metge Jeroni Forteza Martí	256
Disseny d'una llibreta de seguiment dels infants	266
Publicació d'uns consells als pares sobre higiene infantil	272
Memòria, resultats i valoracions de la institució (1916)	275

Anys poc documentats	287
Els diversos reglaments aprovats de la institució	293
Vida econòmica i actes a favor de la institució	298
Les juntes directives i delegades: algunes personalitats significatives implicades	307
Dissolució de la institució i integració al Dispensari d'Higiene Infantil (1939)	313
RECAPITULACIÓ	317
FONTS I BIBLIOGRAFIA	319

Introducció

L'estudi que ara presentem al lector és el fruit final d'un projecte d'investigació que fou presentat a l'Institut Menorquí d'Estudis en la convocatòria d'ajuts a la investigació, per a l'any 2005, en el camp de les ciències socials.

En aquest sentit, el projecte presentat pretenia analitzar la important tasca portada a terme des de la institució higienicoeducativa anomenada Gota de Llet de Menorca –fundada l'any 1906 i dissolta definitivament l'any 1939, en integrar-se en el Dispensari d'Higiene Infantil– en el camp de la protecció a la infància i l'educació social a la Menorca d'aquells anys.

D'entrada, per tal de copsar millor la tasca i la importància de l'esmentada institució, tant pel que fa a la història de l'educació com a la nostra història contemporània, hem pretès contextualitzar la Gota de Llet de Menorca, d'una banda, en el si d'un moviment higienista i pedagògic més ampli, que s'anà desenvolupant al llarg de l'època contemporània i que es canalitzà en diverses institucions i iniciatives educatives socials i no formals, amb un clar afany de protecció social vers la infància, arreu del nostre àmbit cultural més proper, de l'Estat espanyol, en general, i d'Europa; i d'altra banda, en el context higienicoeducatiu, en concret, de la Menorca d'aquells anys, parant especial atenció a unes altres iniciatives d'educació social i de protecció a la infància, portades a terme de forma coetània a la seva fundació, sense les quals, creiem, no es podria entendre ni donar sentit a l'origen i l'esdevenir de la institució. Així és que l'estructura del nostre treball pretén respondre, per tant, a aquest dos eixos contextuais al llarg dels seus primers apartats en què successivament s'analitza: d'una banda, la confluència de postulats higienistes i

educatius al llarg de l'època contemporània, parant especial esment en el desenvolupament de l'educació social i la protecció a la infància, i, específicament, en l'origen i el desenvolupament d'institucions materno-logicoinfantils, com les anomenades gotes de llet; i, de l'altra, a algunes institucions i iniciatives higienistes, educatives i de protecció a la infància que es donaren a principis del segle XX a Menorca de forma paral·lela a la Gota de Llet. Finalment, dediquem el gruix del nostre treball a explicar, analitzar, reflexionar sobre l'activitat higienista, educativa vers les mares i de protecció a la infància, desenvolupada per l'esmentada institució i les persones que s'hi implicaren de forma directa al llarg dels anys en què funcionà a Maó, que és l'objecte central d'aquesta monografia.

El lector interessat s'adonarà que les opinions, afirmacions, observacions, etc., de personalitats destacades en aquells anys en l'esdevenir de la Gota de Llet de Menorca i d'altres iniciatives higienicoeducatives i de protecció a la infància illenques coetànies, s'han reproduït sovint textualment en el nostre estudi; fet que ha de ser entès en una doble vessant: bé pel valor intrínsec de les mateixes afirmacions per exemplificar, explicar, enunciar, valorar el que aleshores succeïa, bé perquè ens donaven peu a intercalar les nostres pròpies reflexions i extreure'n les conclusions oportunes. Així és que, tot i que inicialment pugui fer més difícil la lectura lineal del nostre treball, no hem defugit, intencionadament, la citació textual en la present monografia, en el benentès que ens permetia el que suara hem esmentat: d'una banda, donar veu a les principals personalitats, implicades en la institució, i a altres incitaves desenvolupades paral·lelament, i de l'altra, anar inserint les observacions i reflexions que consideréssim pertinents.

D'altra banda, cal dir que alguns aspectes desenvolupats en la present investigació envers l'higienisme, la protecció a la infància i l'educació social a la Menorca de la primeria del nou-cents ja havien estat objecte de la nostra atenció i estudi en diversos treballs apareguts en els darrers

anys, fins ara dispersos i de caràcter més parcial del que suara presentem al lector, tot i que han suposat, lògicament, un punt de partida per a aquesta monografia.¹

Ara bé, en el transcurs de la investigació s'han consultat diverses fonts documentals, per tal d'intentar abastar i interpretar la intrahistòria, el funcionament, l'organització, la transcendència higienicoeducativa, etc., de la Gota de Llet de Menorca i contextualitzar-la en el si dels fenòmens higienistes i pedagògics que es desenvoluparen en aquells anys a Menorca i en un àmbit més ampli. S'ha de tenir present que, des d'un principi, hem comptat amb l'inconvenient que la manca de fonts directes conservades sobre la institució, especialment pel que fa a determinats períodes del seu funcionament, ha representat en el procés final de redacció de la present memòria monogràfica. Nogensmenys, tant les fonts directes –que generalment fan referència a memòries i escrits de la institució, extractes de conferències i escrits diversos de personalitats implicades en el seu esdevenir, balanços econòmics, relleus de juntes directi-

¹ Ens referim als nostres treballs: SUREDA GARCIA, B. «Extensión universitaria y lucha contra la mortalidad infantil: La gota de leche de Mahón (1904-1913)», RUIZ BERRIO, J.; BERNAT MONTESINOS, A.; DOMÍNGUEZ, M. R.; JUAN BORROY, V. M. (eds.) *La educación en España a examen (1898-1998)*. Saragossa: Ministerio de Educación y Cultura, Institución Fernando el Católico (C.S.I.C.), Excma. Diputación de Zaragoza, 1999, pàg. 103-112; SUREDA GARCIA, B.; MOTILLA SALAS, X. «Educació de les mares i lluita contra la mortalitat infantil: Enric Alabern Sáez i la Gota de Leche de Maó (1906-1916)», *Revista de Menorca*, [Maó], 1r semestre, 2001, pàg. 81-103; MOTILLA SALAS, X. «L'educació infantil a Menorca: el debat sobre la creació de jardins d'infants froebeliens, guarderies de pàrvuls i escoles maternals franceses (1908-1913)», *Educació i Cultura*, [Palma], núm. 16, 2003, pàg. 55-75; MOTILLA SALAS, X. «Higienisme i educació en el temps de lleure a la Menorca contemporània: les colònies escolars del port d'Addaia», *Educació i Cultura*, [Palma], núm. 17, 2004, pàg. 33-56 i MOTILLA SALAS, X.; SUREDA GARCIA, B. «Higienismo, educación y protección a la infancia en Menorca en las primeras décadas del siglo XX», DÁVILA, P.; NAYA, L.M. (coord.). *La infancia en la historia: espacios y representaciones*. Donostia: Espacio Universitario / EREIN, 2005, tom I, pàg. 539-550.

ves, etc.–, com indirectes, localitzades a hores d'ara, que ens han servit per a bastir el present estudi s'han consultat a diversos arxius i biblioteques de les illes i la península com ara: l'Arxiu de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, l'Arxiu Municipal de Maó, l'Arxiu de la Delegació del Govern a Menorca (ubicat a la Biblioteca Pública i Arxiu Històric de Maó) i l'Arxiu Històric del Regne de Mallorca; la Biblioteca de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, la Biblioteca Pública de Maó, la Biblioteca–Col·lecció Hernández Mora–Hernández Sanz, la Biblioteca Pública de Palma, la Biblioteca–Fundació Bartomeu March, la Biblioteca Lluís Alemany del Consell de Mallorca i la Biblioteca de la Universitat de les Illes Balears, així com també la Biblioteca de Catalunya i la Biblioteca Nacional, a més de diversos fons bibliogràfics consultats mitjançant les bases de dades especialitzades disponibles a la xarxa.

En aquest sentit volem fer extensiu el nostre agraïment al personal de les biblioteques i arxius consultats, per les facilitats, orientacions i ajudes rebudes, així com també al servei de préstec interbibliotecari de la Universitat de les Illes Balears, que ens ha permès consultar algunes d'aquestes fonts, localitzades fora de les Illes Balears en bases de dades, sense les quals el fruit final d'aquesta recerca, senzillament, no hauria estat possible.

Finalment, volem expressar el nostre sincer agraïment a l'Institut Menorquí d'Estudis que ha fet possible la realització i posterior edició d'aquest estudi.

Palma, juliol de 2006